

MODAL FE'LLARNING IZOMORFIZM PRAGMATIKASI

Ibrohimova Nilufar Muxtorjon qizi

TADQIQOTCHI, ÒZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI

Annotatsiya: Til jamiyatda ijtimoiy harakterga ega va u kishilarning ijtimoiy mehnat jarayonida yuzaga kelgan o'zaro aloqa bog'lash, fikr almashishga xizmat qiluvchi vositadir. Shuningdek, u millatning ma'naviy qiyofasini ham o'zligini ifoda etuvchi muhim ramzlardan biri, insoniyat tafakkurining bebaho ko'zgusi hamdir. Til nafaqat aks ettirish, balki uning so'zlovchilari yashayotgan voqelikni shakllantirish vositasidir.

Kalit so'zlar: modallik ma'nosi, modal forma, kategoriya, izomorfizm.

Til vositalari - bizni o'rab turgan dunyo haqidagi ma'lumotlarni yozib olish, shuningdek, u haqidagi tasavvurlarimizni shakllantirish vositalari. Hurmat ma'nosining egalik affikslari vositasida ifodalanishi mumkinligi haqida N.K.Dmitriyev, E.V.Syevortyan, A.N.Kononov, F.Abdullayev, K.Nazarov kabi olimlar fikr bildirganlar. A.Hojiyev, S.Usmonov, R.Qo'ng'urov, Yo.Tojiyev, R.Ikromova kabi olimlar esa hurmat ma'nosini modal ma'no ifodalovchi ayrim vositalar qatorida sanab, "modal forma", "sub'yektiv baho formasi", kabi atamalar bilan atashgan. To'g'rirog'i, hurmat ifodalovchi morfologik vositalar boshqa kateygoriya vositalari bilan qorishiq holda o'rganildi. G'.Zikrillayev esa buni fye'l so'z turkumi doirasida shaxs-son kateygoriyasiga bog'lab o'rgangan. A.Hojiyev hurmat ma'nosi tadqiqiga semantik maydon nazariyasi asosida yondashib, uning ayrim umumiy jihatlariga to'xtalgan. Yuoridan tadqiqotlardan farqli o'laroq, ushbu magistrlik disseratasiyasi hurmat va xushmuomalik semiyasini modal fe'llar orqali ifodalanish pragmatikasiga bag'ishlangan

Modal fe'llarning sintaktik va semantik xususiyatlari o'rtasidagi parallellik yoki to'g'ridan-to'g'ri mos kelishi ularni lingvistik tahlilning hal qiluvchi jihati hisoblanadi. Izomorfizm deb ataladigan bu moslashish grammatik tuzilish (sintaksis) va modal fe'llar orqali bildirilgan ma'no (semantika) o'rtasidagi tizimli munosabatni anglatadi.

	Can/could	Must	May/might	Should
sintak	Subject + Modal Verb + Base Form of Main Verb	Subject + Modal Verb + Base Form of Main Verb	Subject + Modal Verb + Base Form of Main Verb	Subject + Modal Verb + Base Form of Main Verb
seman	Qobiliyat, imkoniyat, ruxsat	zarurat, majburiyat, kuchli maslahat	ruxsat, imkoniyat Tavsiya, maslahat, kutish	majburiyat, maslahat, tavsiyani
misol	“She can [modal] play [base form] the guitar”	“You must [modal] finish [base form] your homework.	They may [modal] join [base form] the discussion.	She should[modal] receive[base form] a response to her email soon
izoh	Bu yerda “can” modal fe’li sintaktik jihatdan “play” asosiy shakli bilan qo‘shilib, gitara chalish qobiliyatini ifodalaydi.	“Must” modal fe’li sintaktik jihatdan “finish” asos shakli bilan qo‘shilib, uy vazifasini majburiy bajarishni bildiradi	“may” modal fe’li sintaktik jihatdan “qo‘shilish” asos shakli bilan bog‘lanib, munozarada qatnashish uchun ruxsatni bildiradi	“should” ushbu gapda “yaxshi bo’lardi” ma’nosida kelgan.

Modal fe'llarning sintaktik tuzilishi va semantik ma'nosi o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri moslik tilda modallikni samarali yetkazishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu moslashish muloqotda qobiliyat, zarurat, ruxsat, imkoniyat va boshqa modal ma'nolarni aniq ifodalash imkonini beradi. Modal fe'llarning sintaktik-semantik parallelligini anglash lingvistik tahlilni boyitadi va nutqda modallikni aniq talqin qilishga yordam beradi. Ushbu sintaktik-semantik moslashuv modal fe'llarning tizimli tahlilini kuchaytiradi, so'zlovchilarga turli xil modalliklarni muloqotda samarali ifodalash imkonini beradi.

Tilshunoslikda lingvopoetika konsepti mavjud bo'lib, u tilshunoslik va adabiyotshunoslik oraligida shakllangan soha hisoblanadi. Lingvopoetikaning boshqa sohalaridan farqi shundaki, uning manbai badiiy asarlar hisoblanadi. Adabiyotni til

jihatidan organiladi. Lingvopoetika badiiy asarlarda qollanilgan lingvistik birliklarning badiiy-estetik vazifalarini, tilning konnotativ funksiyasini organadi. Badiiy til keng qamrovli obyekt sifatida funksional darajalangan qismlarga fragmentlarga bolinish xususiyatiga ega. Ammo, amalda ushbu obyektning fragmentlarini badiiy nutq tahliliga beriladi. Demak, badiiy nutq keng tushuncha bolib badiiy asar tili badiiy nutqning bir korinishidir. U tilning ekspressiv vazifasini oz ichiga olgani uchun til sistemasining barcha sath birliklarini qamrab oladi. Shundan kelib chiqib, lingvopoetika fonopoetika, leksopoetika, sintaktik poetika kabi turlarga bolinadi. Lingvopoetikaning vazifasi ushbu sohalarni alohida organib, ularning o'zaro munosabatini yoritib berishdir. Lingvopoetika tushunchasini o'rganar ekanmiz, "lingvo" lotin tilida lingua- til va poetika yunoncha "poietike" — poetik san'at ya'ni lingvopoetika tilning poetik san'ati ma'nosini ifodalaydi. T.V. Larina ta'kidlaganidek: "Xushmuomalalik milliy o'ziga xos kommunikativ kategoriya sifatida tushuniladi, uning mazmuni uyg'un, ziddiyatsiz muloqotga va interfaol munosabatlarda ijtimoiy qabul qilingan me'yorlarga rioya qilishga qaratilgan kommunikativ xatti-harakatlarning (lingvistik va nolingvistik) marosim strategiyalari tizimidir." Uning yozishicha, turli mamlakatlar va madaniyatlarda xushmuomalalik haqida o'ziga xos tushuncha bor, bu tilda aks etadi. N. I. Formanovskaya shunday deb yozadi: "Hurmat – aniq odamlardan mavhumlangan axloqiy kategoriya bo'lib, u tilda ham o'z ifodasini topadi, albatta, uni tilshunoslik ham o'rganishi kerak". Lug'atlarda ("Etika lug'ati") "Xushmuomalalik" tushunchasi "...odamlarga hurmat-ehtirom ko'rsatish kundalik xulq-atvor me'yoriga va o'ziga xos muomala qilish uslubiga aylangan shaxsni tavsiflovchi axloqiy sifat sifatida tushuniladi. suhbatdosh". Etika entsiklopediyasida quyidagi ta'rif mavjud: "... bu mazmuni va tashqi ko'rinishi axloqiy tamoyillarga mos keladigan harakatlar majmuidir".

Ushbu ta'riflarning barchasiga asoslanib, biz xushmuomalalik - bu odamlarga hurmat, odob va odob qoidalariga rioya qilish, yaxshi tarbiyaning namoyon bo'lishi, bu har qanday kommunikativ harakatning ajralmas qismidir, degan xulosaga kelishimiz mumkin. Har bir til darajasida o'ziga xos xushmuomalalik belgilari mavjud. Leksik darajada xushmuomalalikni ifodalash vositalarini batafsil ko'rib chiqing. Shuningdek, leksik bilan ajralmas holda mavjud bo'lgan grammatik va sintaktik darajalar ham mavjud. Shuning uchun lug'aviy darajada xushmuomalalikni ifodalash vositalarini hisobga olgan holda, grammatika yoki sintaksisga ham murojaat qilish kerak. Zamonaviy ingliz tilida salomlashish, tabriklash, rad etish, rahmat, xayrlashish, kechirim so'rash va hokazolar uchun ishlatiladigan ko'plab iboralar ustunlik qiladi.

Tabiiy ingliz tilida so'zlashuvchilar ularni tegishli nutq vaziyatlarida avtomatik ravishda ishlatishadi.

Modal fe'llarning o'zi ko'pincha ingliz tilida muloyim nutqning belgisiga aylanadi. Xushmuomalalik kategoriyasi dunyoning lingvistik rasmini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi, shuning uchun odobli aloqa holatlarida modal fe'llarning ishlashini hisobga olish muhimdir. Ushbu mavzuning ko'p jihatlari H. Luger va undan oldinroq Lakoff va Brown, Levinson da muhokama qilingan. Ingliz tilida ona tilida so'zlashuvchilar uchun, ayniqsa, ishbilarmonlik aloqalarida, xushmuomalalikni saqlash juda muhim. "Ingliz tilida ma'lum lingvistik tuzilmalar mavjud bo'lib, unda modal fe'llar birinchi navbatda nutqqa xushmuomalalik ohangini berish uchun ishlatiladi. Bunda ularning semantikasi emas, balki ularning pragmatikligi, modal ma'nolari fonga tushib qoladi, bu esa bu fe'llarning izomorfizmini belgilaydi. Misol uchun, qoida tariqasida, sotuvchi xaridorga yordam berish taklifi bilan murojaat qiladi, -May I help you? - Men sizga yordam bera olamanmi? Ushbu nutqiy kliseda xushmuomalalik kategoriyasi birinchi o'ringa chiqadi. Ingliz tilini chet tili sifatida o'rganayotganda, talabalar ushbu lingvomadaniy ahamiyatga ega bo'lgan bilimlarni tilni o'rganishning dastlabki bosqichlarida oladilar. Darsliklarda, masalan, odobli muloqotda can/could va may /might fe'llarining, shuningdek, boshqa fe'llarning funksional sinonimiyasi borligi ko'rsatilgan:

1. *Could you please pass me the salt?*
2. *May I borrow your pen for a moment, please?*
3. *Could you possibly help me with this heavy box?*
4. *May I ask you to hold the door open for me, if it's not too much trouble?*
5. *Could you kindly send me the report by the end of the day?*

Ushbu tadqiqotning empirik materialida ushbu nazariyani aniq ko'rsatuvchi ko'plab misollar mavjud bo'lib, ular disseratasiyaning 2-ilovasida berilgan. Muloyim muloqot holatlarida qo'llaniladigan modal fe'llarning asosiy maqsadi - jamiyatda belgilangan xushmuomalalik me'yorlariga muvofiq ishtirokchilar muloqot nutqini rasmiylashtirishdir. Inglizcha modal fe'llarni quyidagi diagramma shaklida taqdim etish mumkin (8-rasm).

Ingliz tilidagi modal fe'llarning izomorfizm holatlarida grammatik va leksik belgilarning o'rni.

Tadqiqot natijasida ingliz modal fe'llarining izomorfizm shkalasi tuzildi, modal fe'llar gorizontaal o'qda boshqa modal fe'llarning vazifasida qo'llash potentsiali vertikal o'qda joylashgan. Masshtab aniq ko'rsatib turibdiki, badiiy nutqda ba'zi modal fe'llar boshqa fe'llarga nisbatan kontekstual izomorfizm holatida faolroq, boshqalari esa

kamroq faol harakat qila oladi. Would fe'lining egri chizig'i boshqalardan pastda joylashganligi, bu fe'ning eng kichik foizida boshqa modal fe'llarning vazifasi sifatida ishlatilganligini anglatadi. Ma'lumki, would ko'pincha monosemantik fe'l hisoblanadi, tarixiy rivojlanish jarayonida uning ma'nosi boshqa modal fe'llar bilan bog'liq katta o'zgarishlarni boshdan kechirmagan, shuning uchun bu bosqichda u diskursiv makon ta'siriga kamroq moyil bo'ladi. Should fe'lining egri chizig'i qolgan qismidan yuqorida joylashgan - demak, bu fe'l, aksincha, eng ko'p misollarda u uchun g'ayrioddiy funktsiyalarda ishlatilgan. Hozirgi ma'nosidan oldin should uzoq tarixiy taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan va boshqa modal fe'llar bilan yaqin etimologik va pragmatik aloqalarga ega.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Chernyavskaya, V.E. Text linguistics: Polycode, intertextuality, interdiscursivity: Proc. allowance. – M.: Librocom, 2009. – 248 p.
2. Galperin, I.R. Matn lingvistik tadqiqot ob'ekti sifatida. 7. tahrir – M.: Librokom, 2009. – 144 b.
3. Manerko, L.A. Types of knowledge embodied in artistic and academic discourses // Vestn. MSLU. – 2012. – Issue. 6. – T. 2. – P. 56–7
4. Zemskaya, Yu.N., Panchenko, N.V., Kachesova, I.Yu., Komissarova, L.M. Text theory: Textbook. allowance. – M.: Flinta, 2012. – 224 s.
5. Kubryakova, E.S. On the concept of discourse and discourse analysis in modern linguistics: a review // Discourse, speech, speech activity. Functional and structural aspects: collection of reviews / ed. S.A. Romashko – M.: INION RAS, 2000. – P. 6–25.
6. Chernyavskaya, V.E. Text linguistics: Polycode, intertextuality, interdiscursivity: Proc. allowance. – M.: Librocom, 2009. – 248 p.
7. Lotman, Yu.M. The structure of a literary text. – St. Petersburg: "Iskusstvo-SPB", 2005. – 704 p.
8. Lekant, P.A. Modality and introductoryness // Questions of linguistics. Interuniversity. Sat. scientific tr. – Vol. 3. – M., 2000. – P. 34–42.
9. Babenko, L.G., Kazarin, Yu.V. Linguistic analysis of literary text. – M.: Flinta: Nauka, 2005. – 496 p.